

DIGITALIZACIJA BIBLIOTHECE ZRINIANE

Digitization of Bibliotheca Zriniana

Boris Kiš

Filozofski fakultet u Pečuhu
kis.boris@pte.hu

Kristina Kiš

Filozofski fakultet u Osijeku
kmitric@ffos.hr

Broj
bibliografske
jedinice

337

UDK /UDC **012 Zriniana**

094:027.54

Stručni rad / Professional paper

Primljeno/Received: 04.02.2019.

Sažetak

U ovome se radu govori o važnosti digitalizacije rijetkih knjiga, odnosno o važnosti digitalizacije knjižnične građe koja je nositelj kulturne i povijesne baštine naše zemlje. U tom smislu jedinstvenu vrijednost imaju autografi i rukopisi iz zbirke Bibliotheca Zriniana. Govori se o kriterijima za odabir građe za digitalizaciju te se proučava tko se do sada bavio digitalizacijom knjižnične građe iz zbirke Bibliotheca Zriniana. Spomenuta zbirka datira još iz 16. stoljeća, a ovim se radom ističe njezina važnost i ugroženost te opisuju dosadašnji projekti koji su za cilj imali njezinu zaštitu i širu dostupnost.

Ključne riječi: digitalizacija, autografi, rukopisi, Bibliotheca Zriniana

Summary

In this paper authors discuss the importance of digitization of old and rare books that are cultural and historical heritage of our country. Autographs and manuscripts are part of old and rare books collections and have unique value. It is studied which selection criteria are applied for digitization and under which projects Bibliotheca Zriniana was digitized to date. Bibliotheca Zriniana started to form in the 16th century. With this paper authors emphasize its importance and peril of paper deterioration.

Keywords: digitization, autographs, manuscripts, Bibliotheca Zriniana

Uvod

Tradicionalne su se knjižnične službe i usluge, pod utjecajem novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija, počele značajnije mijenjati tijekom 1990-ih. U studenom 1992. godine dial-up internet postaje dostupan u Hrvatskoj putem CARNetove mreže, a osobna računala postaju cijenom pristupačnija širokim masama. U isto je vrijeme preko milijun računala umreženo u svijetu, a već godinu dana poslije taj se broj udvostručuje.¹ Na CARNetovim se stranicama može pronaći podatak da je 1992. godine Hrvatska po uporabi interneta išla ukorak s ostalim zemljama srednje i istočne Europe, a već je 1996. godine bila ispred svih zemalja EU.² Premda je ići ukorak s ostalim zemljama značilo da je 1993. u Hrvatskoj bio svega jedan korisnik interneta na 1000 stanovnika³, ta se brojka rapidno povećavala iz godine u godinu, posebice nakon završetka Domovinskog rata.

U tom novom, umreženom društvu 1990-ih, pojavljuju se nove potrebe i zahtjevi korisnika knjižnica. Knjižnicu koju definiramo kao "kulturnu i informacijsku ustanovu koja, slijedeći općeprihvaćene ciljeve društva i načela stručnog rada, odabire, nabavlja, obrađuje, u fizičkom i obavijesnom smislu sređuje te čuva i daje na korištenje knjižničnu građu, a preko organiziranih službi pruža raznolike usluge aktivnim i potencijalnim korisnicima"⁴, u svoje već postojeće tradicionalne usluge integrira i nadograđuje rješenja koja proizlaze iz informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Tehnološka se rješenja pojavljuju i dokazuju kao stabilne platforme za unapređenje knjižničnih usluga stoga ih knjižnice sve više prihvaćaju. Imajući na umu korisnike kao temelj za izgradnju knjižničnih usluga, knjižnice su već 1990-ih uvidjele da postoji potreba za daljinski dostupnom knjižničnom građom u novom, umreženom okruženju, stoga su pristupile prvim projektima digitalizacije.⁵ Kod projekata digitalizacije, radi se o izgradnji novih knjižničnih usluga temeljenih na tradicionalnim papirnim zbirkama, uz pomoć suvremenih tehnoloških rješenja.

¹ Usp. Ryan, Johnny. A history of the internet and the digital future. London: Reaktion Books Ltd, 2010. Str. 113.

² Usp. CARNet : hrvatska akademska i istraživačka mreža. URL: http://www.carnet.hr/o_carnetu/o_nama/povijest_carneta (2019-18-09)

³ Usp. Esri: GIS mapping software, spatial data analytics and location platform. URL: <http://www.esri.com/> (2019-18-09)

⁴ Tadić, Katica. Rad u knjižnici. Opatija: Naklada Benja, 1994. Str. 14.

⁵ Usp. Faletar Tanacković, Sanjica. Digitalizacija knjižnične građe u Hrvatskoj: strategija i projekti. // Knjižničarstvo: glasnik društva knjižničara Slavonije i Baranje 9-10, 1/2 (2005-2006). Str. 75. URL: http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2012/06/151_Faletar-Tanackovic_2005-2006_1-2.pdf (2019-18-09)

Postupak digitalizacije

Postupak digitalizacije obuhvaća odabir građe, skeniranje, provjeru kvalitete i pristup.⁶ Svrha digitalizacije su zaštita izvornika, poboljšanje dostupnosti građe, stvaranje novih proizvoda i usluga te upotpunjavanje fonda i suradnja.⁷ Kod zaštite izvornika, posebna se pozornost pridaje vrlo osjetljivim starim rukopisima i starim novinama.

Prema IFLA-inim smjernicama za projekte digitalizacije, dugotrajnost i uspješnost cjelokupnog postupka digitalizacije u okviru određenog projekta ovisi o nizu čimbenika. Osim osiguravanja kvalitetnog upravljanja projektom, potrebno je odabrati građu za digitalizaciju, osigurati tehničke uvjete i implementaciju rješenja, imati na umu pravni aspekt, osigurati izvore financijskih sredstava i ljudskih resursa, uložiti u razvoj i održavanje mrežnog sučelja te zaštititi digitalni sadržaj.⁸ Važno je primijetiti da "digitalizacija nije samo tehnički posao, nego vrlo složen postupak koji prije svega zahtjeva pažljivo planiranje i donošenje važnih odluka".⁹ Upravo u projektima digitalizacije knjižnične građe vidljiva je spona između knjižničarstva i informacijskih tehnologija, odnosno, smjernica i pravilnika koji proizlaze iz knjižničarstva te kvaliteta opreme i pravilno rukovanje njome, koje proizlazi iz informacijskih tehnologija.

Pri samom početku potrebno je pažljivo planiranje i odabir građe prema smjernicama ovisno o tipu projekta, a zatim se pristupa tehničkom dijelu projekta. Tehnički postupak digitalizacije počiva na skeniranju knjiga stranicu po stranicu. Veliki, masovni projekti imaju skenere s opcijom automatiziranog okretanja stranica i OCR sustav za stvaranje pretraživog teksta¹⁰, dok je u manjim projektima takav način obrade građe još uvijek nepristupačan. Na skali digitalizacije projekti se dijele na "nemasovne" projekte, razmjerno velike projekte i projekte masovne digitalizacije. Kod "nemasovnih" projekata, digitalizira se knjižnična građa izabrana prema određenim kriterijima poput specifičnog predmeta, specifične namjene, prema vrsti građe, zemljopisnim odrednicama

⁶ Usp. Šapro-Ficović, Marica. Masovna digitalizacija knjiga: utjecaj na knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1/2 (2011), str. 222.

⁷ Usp. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju: radna verzija. Zagreb, 2007. Str. 2. URL: https://bib.irb.hr/datoteka/590089.smjernice_odabir.pdf (2019-18-09)

⁸ Usp. IFLA guidelines for digitization projects for collections and holding in the public domain, particularly those held by libraries and archives. URL: <https://www.ifla.org/files/assets/preservation-and-conservation/publications/digitization-projects-guidelines.pdf> (2019-18-09)

⁹ Šapro-Ficović, Marica. Masovna digitalizacija knjiga: utjecaj na knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1/2 (2011), str. 221.

¹⁰ Optical Character Recognition

i sl. Razmjerno veliki projekti su opsežniji i odnose se na stvaranje određene zbirke ili niza dokumenata, dok se projekti masovne digitalizacije odnose na konverziju građe u industrijskim razmjerima, odnosno na konverziju cjelokupnog fonda knjižnica bez specifičnog odabira građe. "Nemasovni" projekti su oni koji se najčešće pojavljuju u Hrvatskoj, znači projekti manjeg opsega za koje je potrebna brižna selekcija građe.¹¹

Prema Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju u sklopu nacionalnog projekta Hrvatska kulturna baština, kriteriji odabira jedinica građe za digitalizaciju određuju se u skladu s ciljevima i svrhom digitalizacije, potrebom zaštite intelektualnog vlasništva i autorskog prava, u skladu s utvrđenom vrijednosti građe za digitalizaciju, prema prioritetima zaštite knjižnične građe te u skladu s potrebama korisnika kojima je namijenjena.¹² Neki od kriterija za procjenu vrijednosti građe su "rijetkost i jedinstvenost, umjetnička i druga vrijednost, važnost za ustanovu (djelo se identificira s ustanovom), važnost za razumijevanje određenog predmetnog područja, široko ili duboko pokrivanje određenog predmetnog područja, koristan ili najnoviji sadržaj, podaci o predmetima ili skupinama predmeta koji su drugdje nedostatno dokumentirani, dokazi o povijesnoj vrijednosti ustanove, građa koja će u digitalnom obliku dobiti na vrijednosti, građa koja će dugoročno biti zanimljiva korisnicima, iznimno tražena građa."¹³ Uz navedene općenite kriterije, kriteriji za odabir rukopisne građe uključuju vrijeme nastanka odnosno starost i unikatnost rukopisa, paleografska obilježja, materijalna obilježja, autor/djelo (sadržaj), očuvanost ili cjelovitost te provenijenciju.¹⁴

Osobito vrijedna građa Bibliothecae Zriniane

Bibliotheca Zriniana je zbirka koja se trenutno nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Ondje je pohranjena kao dio Zbirke rukopisa i starih knjiga. U Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu, odnosno u ondašnju Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu, zbirka je prispjela 1892. godine kada ju je otkupila ondašnja hrvatska Vlada. Cjelokupnu zbirku Bibliothecae Zriniane čini 731 svezak građe, od čega je danas dio pohranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a dio izgubljen tijekom stoljeća, prilikom

¹¹ Usp. M. Šapro-Ficović, n. dj., str. 221.

¹² Usp. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju: radna verzija, n. dj., str. 8.

¹³ Smjernice za odabir građe za digitalizaciju: radna verzija, n. dj., str. 8.

¹⁴ Usp. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju: radna verzija, n. dj., str. 14.

selidbi i preprodaje.¹⁵ Važno je napomenuti i da je dio građe, koji se danas smatra dijelom Bibliothecae Zriniane, pridodan prilikom preprodaje i smještaja u ondašnju Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu. Današnju Bibliothecam Zrinianam, koja je pohranjena u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, čini ukupno 555 naslova te 679 bibliografskih zapisa, odnosno svezaka. Prije je sadržavala i pet prvotiska, od kojih su tri izdvojena iz fonda Bibliothecae Zriniane te dodana skupini od 191 prvotiska, 25 jedinica rukopisne građe pribrojeno je rukopisnom dijelu fonda, a u Zbirku zemljovida i atlasa pohranjena su dva sveska atlasa.¹⁶ Zriniana se najvjerojatnije počela formirati u 16. stoljeću za vrijeme Jurja Zrinskog, sina Nikole Zrinskog Sigetskog. Juraj je često bio darivan knjigama s posvetama u čast herojske smrti njegovog oca u obrani Sigeta i te se darovane knjige smatraju temeljem na kojem je izgrađena knjižnica obitelji Zrinski. Najveći je dio Zriniane okupljen kasnije, za vrijeme života Nikole VII. Zrinskog, političara, vojskovođe i pjesnika. Više od tri četvrtine knjiga koje danas smatramo Bibliothecom Zrinianom pripadale su Nikoli VII., a važno je napomenuti da je pri popisu imovine njegova sina Adama zabilježeno sveukupno više od 800 svezaka.¹⁷ Službenom godinom osnutka Bibliothecae Zriniane smatra se 1662. godina kada je upravo Nikola VII. dao izraditi katalog knjižnice, "Katalog svih knjiga knjižnice čakovečke presvijetle visosti gospodina kneza i bana Nikole Zrinskog. Leta Gospodnjeg 1662., dne. 10. listopada."¹⁸ U današnju Zrinianu, osim Nikolinih knjiga, pripada i jedna knjiga iz zbirke Petra Zrinskog, 46 knjiga Adama Zrinskog uključujući i njegove rukopise i 33 pridodane knjige Ignaca Hyneka z Vlašima.

Neobičan put Bibliothecae Zriniane, od udobnosti dvorca Zrinskih u Čakovcu, zapuštenosti u dvorcu u Bitovu, prodaje preko bečkog antikvara, pa sve do Kraljevske sveučilišne knjižnice, odnosno današnje Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, najbolje opisuje dr. Zvonimir Bartolić u svom radu: "Nakon smrti Nikole Zrinskog knjižnicu je naslijedio njegov sin Adam Zrinski (1662. - 1691.), koji je 19. kolovoza 1691. kao potpukovnik konjanika oklopnika poginuo u velikoj Slankamenskoj bici. Njegova udovica Marija Katarina (r. Lambert) godine 1692. preudala se za Maximiliana Arnošta II. z Vlašime. Tada je knjižnica prenesena u dvorac Bitov (Vötteu) u južnoj Moravskoj, danas

¹⁵ Usp. Hausner, G., Klaniczay, T. A Bibliotheca Zriniana története és állománya. Budapest, 1991. Str. 102. URL: <https://mek.oszk.hu/14800/14811/14811.pdf> (2019-02-10)

¹⁶ Usp. Kosić, Ivan. Bibliotheca Zriniana. // KAJ XLV, 4-5(2012), str. 51.

¹⁷ Usp. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu : digitalizirana baština. URL: <http://db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=890> (2019-18-09)

¹⁸ Catalogus omnium librorum bibliothecae Csaktorniensis excellentissimi atque illustrissimi domini comitis Nicolai a Zrinio bani. Anno Domini 1662. die 10 octobris

Republika Češka. U tom dvorcu knjižnica se nalazila sve do 1890. kada ju je otkupio bečki antikvar Sigismund Kende. Godine 1893. Knjižnicu je za 12.000 forinti otkupila Hrvatska zemaljska vlada i predala je na čuvanje Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Cjelokupni fond čakovečke knjižnice Nikole Zrinskog, zajedno s rukopisima među kojima se nalazi i Nikolin rukopis "Adrijanskoga mora sirene" [...], velike [je] raritetne vrijednosti."¹⁹

Također, neizostavno je spomenuti pretpostavku dr. Bartolića kakva bi sudbina dočekala Zrinianu da svojedobno nije igrom slučaja preseljena u Bitov:

"Čakovečka knjižnica Nikole Zrinskog, Zriniana, očuvana je gotovo na čudesan način. Tu najvredniju hrvatsku knjižnicu starijega razdoblja spasilo je preseljenje u Bitov. Da se to kojim slučajem nije dogodilo, najvjerojatnije bi bila doživjela sudbinu knjižnoga fonda njegova brata, hrvatskoga bana i pjesnika, Petra Zrinskog te njegove supruge, banice i pjesnikinje, Katarine Zrinski Frankopan (1625. - 1673.). Njihove knjige, kao i knjige pjesnika Frana Krste Frankopana (1643. - 1671.), nakon smaknuća i konfiksacije 1671. godine bile su razgrabljene i uništene."²⁰

Premda cjelokupnu zbirku Bibliothecae Zriniane smatramo vrlo vrijednom i jedinstvenom hrvatskom kulturnom baštinom, od pet prvotisaka i 25 jedinica rukopisne građe kao osobito vrijednog dijela Zriniane, mogli bismo istaknuti nekoliko:

- prvotisak "Sermones de tempore et de sanctis" autora Alberta Velikoga, njemačkog dominikanca i prirodoslovca. Godina nastanka veže se uz 1478./1480., što znači da je to djelo najstarije u zbirci Bibliothecae Zriniane. Djelo je na gotici, s drvenim koricama do polovine presvučene bijelom kožom, te je ukrašeno knjigoveškim šablonama u slijepom tisku. U katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice navodi se pod napomenom da je knjižni blok vrlo oštećen od vlage, listovi su se potpuno razdvojili i ispali iz korica.²¹
- zbirka pjesama "Poemata"²² pape Urbana VIII. s vlastoručnom posvetom. Tu je zbirku pjesama Nikola VII. Zrinski dobio na putovanju po Italiji 1636. godine, kada je putovao po Europi s bratom Petrom. Knjiga je iz 1634. godine, tiskana u Antwerpenu, na latinskom jeziku. Prema podacima iz bibliografskog zapisa iz

¹⁹ Bartolić, Z. Čakovečka knjižnica Nikole Zrinskog: u prigodi 340. obljetnice nastanka Zriniane. // Podravina 1, 1(2002), str. 137. URL: file:///D:/Downloads/Podravina01_137_162.pdf (2019-18-09)

²⁰ Isto.

²¹ Usp. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu: katalog, URL: <http://katalog.nsk.hr> (2019-18-09)

²² Puni naslov "Maphaei s. r. e. card. Barberini nunc Urbani pp. VIII. poemata"

kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, zbirka "Poemata" je restaurirana i uvezana 2006. godine. U Digitalnim zbirkama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu nalazi se dostupna digitalizirana zbirka pjesama "Poemata", gdje je vidljivo da je uvezana u crvene baršunaste korice te da je, izuzev korica, u očuvanom stanju.²³ Prema radu Ivana Goluba: "Na poledini prednaslovnoga lista papa je vlastitom rukom napisao posvetu "Ovu je knjigu darovao sam Pisac Urban VIII., grofu Nikoli Zrinskomu kad je kao mladić još nepunoljetan bio u Rimu..."²⁴

- autograf "Adriai tengernek sirenaya" Nikole Zrinskoga iz prve polovice 17. stoljeća, poznato kao jedno od najvećih djela mađarske književnosti. "U toj zbirci spjev Obsidio Szigethiana obasiže 142 lista (9–151), i u njoj je Nikola opjevao svojega slavnoga pradjeda Nikolu Šubića Zrinskoga (1508.–1566.), "hrvatskoga Leonidu", i bitku za tvrđavu Siget, a glavni mu je uzor bio hrvatskim pjesnicima omiljeni Talijan Torquato Tasso (1544.–1595.), čije je djelo *Il Goffredo, Overo Giervsalemmе liberata* (Amsterdam, 1652., BZ 418), također pohranjeno u Knjižnici obitelji Zrinski."²⁵ Prema podacima iz bibliografskog zapisa iz kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, autograf "Adriai tengernek sirenaya" ima kartonske korice koje su presvučene bijelom pergamenom. Pod vlasništvom se navodi da je primjerak iz knjižnice obitelji Zrinski, a u opisu da su naslovi tekstova preuzeti iz tiskanog primjerka²⁶. U Digitalnim zbirkama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu²⁷ nalazi se dostupna digitalizirana inačica autografa "Adriai tengernek sirenaya" gdje je vidljivo da je papir oštećen vlagom, odnosno vidljiv je utjecaj vremena i selidbi koje je rukopis prošao kroz nekoliko stoljeća. Važno je napomenuti i da rukopis sadrži bilješke na marginama te ispravke odlomaka od strane samog autora, što daje neprocjenjiv uvid u kreativni proces Nikole VII. Zrinskoga pri stvaranju remek-djela. O važnosti Nikole kao književnika govori dr. Zvonimir Bartolić:

²³ Usp. Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, URL: <https://digitalna.nsk.hr/pb/> (2019-18-09)

²⁴ Golub, Ivan. Zrinski, Križanić i Lippayi- tragovi dodira (1). // Kolo 1(2011). URL: <http://www.matica.hr/kolo/321/zrinski-krizanic-i-lippayi-tragovi-dodira1-20871/> (2019-18-09)

²⁵ Kosić, Ivan. Bibliotheca Zriniana. // KAJ XLV, 4-5(2012), str. 54.

²⁶ Usp. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu: katalog, n. dj.

²⁷ Usp. Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, n. dj.

- “Danas je hrvatskoj književnoj i povijesnoj znanosti poznato da su brojni istaknuti Hrvati, stiješnjeni prilikama u svojoj domovini, vrlo često pisali ne samo na latinskom - kao europskom književnom jeziku - nego i na jezicima naroda u kojima su djelovali. Za takav postupak Nikola Zrinski nije jedini hrvatski primjer, ali je zbog značenja možda najeklatantniji. Naime, Nikola Zrinski postao je jedan od prvaka, klasika, mađarske književnosti. Zbog svojih političkih i ratnih uspjeha njegova je slava natkrilila slavu svih drugih književnika u mađarskoj književnosti. Dapače, niti jedno književno i vladalačko ime u cjelokupnoj mađarskoj povijesti nije dobilo toliko prostora u mađarskoj političkoj, književnoj i kulturnoj povijesti i publicistici koliko Nikola Zrinski.”²⁸
- tiskana inačica “Adriai tengernek sirenaya” iz 1651. godine, s rukopisnim bilješkama i podacima o prijašnjim vlasnicima na knjigoveškim listovima. Prema bibliografskom zapisu iz kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, djelo je restaurirano i prevezano te smješteno u zaštitnu kutiju.²⁹
- autograf Nikole Zrinskog “Elegia in mortem filii” iz 1660. godine. “Elegia in mortem filii” je tužaljka za preminulim malenim sinom. Naime, “Nikola se 30. travnja 1652. u Beču vjenčao s barunicom Marijom Sofijom Löbl koja mu je rodila petero djece, od kojih je dvoje ostalo na životu. Iz tih godina, kada su mu djeca umirala, potječe njegova u klasičnoj maniri, u četrnaest strofa, napisana “Tužaljka za sinom” (Elegia fia halálára), nastala u povodu smrti ljubimca sinčića Izaka.”³⁰ Prema bibliografskom zapisu iz kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, elegija je u 14 strofa, primjerak je iz knjižnice obitelji Zrinski, napisana na dva lista u papirnom omotu te ima kartonske korice koje su presvučene crnim platnom.³¹ U Digitalnim zbirkama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu nalazi se dostupna digitalizirana inačica autografa “Elegia in mortem filii” gdje je vidljivo da je papir u krhkom stanju, oštećenih rubova.³²
- ranije spomenuti rukopis “Catalogus omnium librorum bibliothecae Chaktorniensis...”, odnosno katalog čakovečke knjižnice Nikole Zrinskog iz 1662.

²⁸ Z. Bartolić, n. dj., str. 140.

²⁹ Usp. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu: katalog, n. dj.

³⁰ Z. Bartolić, n. dj., str. 145.

³¹ Usp. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu: katalog, n. dj.

³² Usp. Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, n. dj.

godine. Katalog je popis, odnosno svojevrsan dokaz što je knjižnica Nikole Zrinskog svojedobno sadržavala, što je kasnije pridodano te što je izgubljeno i nestalo tijekom selidbi i preprodaje. Prvi koji je uočio vrijednost rukopisnog Kataloga bio je László Szluha koji je 1873. sa svojim otkrićem upoznao glavnog tajnika Mađarske akademije znanosti.³³ Katalog je izuzetno vrijedan za proučavanje Bibliothecae Zriniane i samog Nikole Zrinskog kao povijesne ličnosti. U djelu mađarskih autora iz 1991. godine, "A Bibliotheca Zriniana története és állománya", u kojem se iscrpno govori o Bibliotheci Zriniani, već se na prvim stranicama ističe važnost Kataloga kao polazište za povijesna istraživanja u vezi Nikole Zrinskoga:

"Izučavanje Zrinskog se i služilo ovom mogućnošću od 1893. godine, kada je S. Kende objavio Catalogus čakovečke knjižnice iz 1662. i pribavio popis knjiga iz ostavštine Zrinskog za koje je smatrao da su bile u posedu Nikole i Adama Zrinskog. Kada su knjige prešle u posjed zagrebačke Sveučilišne (danas Nacionalne i sveučilišne) knjižnice one su stajale na raspolaganju za istraživački rad."³⁴ Prema bibliografskom zapisu iz kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, vidljivo je da je Katalog rukopis na 86 listova, zanimljivih dimenzija, 31x10 cm³⁵. U Digitalnim zbirkama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu nalazi se dostupna digitalizirana inačica Kataloga, gdje je vidljivo da je katalog u istrošenom i krhkom stanju.³⁶

- rukopis "Stemmatographia Mavortiae familiae comitum de Zrin" Marka Forstalla iz 1664. godine, značajnog jer je sadržaj rukopisa genealogija obitelji Zrinski. Prema podacima iz bibliografskog zapisa iz kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, rukopis je na 38 listova, na latinskoj kurzivi, restauriran i preuvezan.³⁷ U Digitalnim zbirkama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu nalazi se dostupna digitalizirana inačica rukopisa Stemmatographia Mavortiae familiae comitum de Zrin, gdje je vidljivo da je primjerak građe u vrlo dobrom, očuvanom stanju.³⁸ Sadržaj djela opisuje dr. sc. Ivan Kosić, dugogodišnji voditelj

³³ Usp. I. Kosić, n. dj., str. 75.

³⁴ G. Hausner, T. Klaniczay, n. dj., str. 13.

³⁵ Usp. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu: katalog, n. dj.

³⁶ Usp. Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, n. dj.

³⁷ Usp. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu: katalog, n. dj.

³⁸ Usp. Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, n. dj.

Zbirke rukopisa i starih knjiga pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu: “U toj povijesno–rodoslovnoj raspravi, napisanoj 1664., donio je Forstall najprije opći prikaz obitelji Zrinski. Opis Nikoline smrti započinje parafrazom prvih stihova Vergilijeve Eneide (Arma virúmque fleo ...), zatim donosi povijest roda Zrinskih (tvrdi da potječu od kraljeva gotskih ili slavenskih), potom piše o Nikoli Šubiću Zrinskome, onda o njegovu sinu Jurju te praunuku Nikoli a završava s prijepisom posvete što ju je papa Urban VIII. vlastoručno napisao na svojoj knjizi darovanoj Nikoli Zrinskomu za njegova boravka u Rimu godine 1636.”³⁹

Projekti digitalizacije

Do sada su odabrane jedinice građe iz Bibliotheca Zriniane bile digitalizirane (djelomično ili potpuno) u projektima “Bibliotheca Eruditionis” i “Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu”, i to prema kriterijima za odabir građe za digitalizaciju ovisno o svrsi, ciljevima i mogućnostima pojedinog projekta. “Bibliotheca Eruditionis” je opsežan projekt nekoliko mađarskih institucija koji je za cilj imao stvoriti multimedijalnu bazu podataka koja bi služila kao podloga za proučavanje povijesti mađarske civilizacije u 16. i 17. stoljeću, odnosno kao podloga za proučavanje čitalačkih navika navedenoga razdoblja na tadašnjem mađarskom govornom području.⁴⁰ Radna grupa, koja je radila na otkrivanju fonda knjižnice Zrinskog, radila je u suradnji s Institutom za povijest mađarske književnosti Sveučilišta u Szegedu, s vlastitom sveučilišnom knjižnicom i u suradnji s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu. Rezultati projekta su trebale biti baza podataka vezana uz povijest knjige, baza podataka vezana uz povijest čitanja i trodimenzionalna rekonstrukcija knjižnice Zrinskih, kao i monografija u papirnom obliku koja govori o povijesti Bibliotheca Zriniane.

Neki ciljevi projekta su ostvareni, a neki nisu. Baza podataka vezana uz povijest knjige je ostvarena i dostupna je virtualna knjižnica stare mađarske građe. Druga baza podataka, vezana uz povijest čitanja, trebala je okupiti na jednom mjestu gotovo 200,000 bibliografskih zapisa. Trodimenzionalna rekonstrukcija knjižnice Zrinskih je ponudila virtualnu šetnju kroz knjižnicu Zrinskih kakva je postojala i bila smještena u plemićkom dvorcu u Čakovcu tijekom 17. stoljeća. Od tri spomenute baze podataka danas je u okviru

³⁹ I. Kosić, n. dj., str. 54.

⁴⁰ Bibliotheca Eruditionis, <http://www.eruditio.hu/programeng.html> (2019-02-10)

projekta dostupna samo jedna, i to trodimenzionalna knjižnica Zrinskih, ali s obzirom da je programsko rješenje u zastarjelom i neažuriranom VRML formatu iz 2002. godine, trodimenzionalna šetnja nije funkcionalna. Ostale baze koje su djelomično ostvarene, implementirane su u kataloge nacionalne i sveučilišnih knjižnica.

Trodimenzionalna šetnja nekadašnjom knjižnicom Zrinskih vrlo je zanimljiva vizija oživljavanja izrazito vrijedne kulturne baštine, odnosno svojevrsni virtualni povratak u originalno stanje Zbirke jer ju se smješta u vrijeme i na mjesto kojemu je svojedobno pripadala. Projekt je obuhvatio rekonstrukciju prostora knjižnice u dvorcu u Čakovcu prema fotografijama i pisanim izvorima, rekonstrukciju jedinica građe čitave zbirke, rekonstrukciju rasporeda građe na policama prema signaturama, djelomičnu digitalizaciju pojedinih primjeraka te rekonstrukciju namještaja i alata koji su se koristili u 17. stoljeću.⁴¹ Rekonstrukcija jedinica građe iz zbirke Zriniane znači virtualno smještanje na police knjige koje danas postoje u Zbirci u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, kao i rekonstrukciju onih jedinica za koje se prema povijesnim izvorima pretpostavlja da su nekada činile zbirku.

Portal "Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu" nastao je na temelju projekta "Digitalizirana baština", što je naziv za mrežne stranice na kojima je Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu od 2005. godine omogućavala pristup građi koja je digitalizirana u okviru višegodišnjeg programa digitalizacije. Ciljevi digitalizacije građe u okviru tog projekta bili su povećanje pristupa i korištenja fonda knjižnice, posredna zaštita građe, omogućavanje bolje i/ili lakše uporabe građe, povezivanje dijelova zbirke te odgovaranje na pojedinačne zahtjeve za digitalizacijom.⁴² Digitalne zbirke NSK omogućuju pristup digitaliziranoj građi iz nekoliko zbirki- Zbirki rukopisa i starih knjiga, Grafičkih zbirki, Zbirki zemljovida i atlasa, Zbirki muzikalija i audiomaterijala. U okviru danas aktualnog projekta "Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu" do sada je digitalizirano nekoliko naslova iz zbirke Bibliotheca Zriniane, a koji pripadaju unutar Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u Zbirke rukopisa i starih knjiga NSK, Digitalnu zbirku Zrinianu te Skjavonske/ilirske bratovštine i kolegije u Italiji u zbirkama NSK. Digitalizirani naslovi su:

- "Elegia in mortem filii", autograf Nikole Zrinskoga iz 1660. godine

⁴¹ 3D Zrinyi Librray, <http://www.eruditio.hu/zrinyi3d/> (2019-02-10)

⁴² Usp. O Digitaliziranoj baštini, <http://db.nsk.hr/HeritageUnits.aspx?id=197> (2019-02-10)

- “Augustissimorum imperatorum, serenissimorum regum atque archiducum, illustrissimorum principum, necnon comitum, baronum, nobilium, aliorumque clarissimorum virorum, qui aut ipsi cum imperio bellorum duces fuerunt, ... verissimæ imagines et rerum ab ipsis domi, forisque gestarum succinctae descriptiones : quorum arma ... a serenissimo principe Ferdinando, archiduce Austriae ... ex omnibus fere orbi opus ... ab ... Jacobo Schrenckhius à Nozingen continuatum et absolutum”, zbirka životopisa iz 1601. godine autora Jacoba Schrencka von Notzinga
- zbirka pjesama “Poemata”, autorsko djelo pape Urbana VIII. s valstoručnom posvetom Nikoli VII. Zrinskomu, iz 1634. godine
- autograf “Adriai tengernek sirenaya” Nikole Zrinskoga iz prve polovice 17. stoljeća
- “Adrianszkoga mora syrena”, stara knjiga iz 1660. godine, prijevod Petra Zrinskoga
- “Catalogus omnium librorum bibliothecae Chaktorniensis”, već spomenuti vrlo značajni rukopisni katalog knjižnice Nikole Zrinskog iz 1662. godine
- rukopis “Stemmatographia Mavortiae familiae comitum de Zrin” Marka Forstalla iz 1664. godine.

Kriteriji za odabir građe za digitalizaciju

Svaki od navedenih projekata ima izrađene kriterije za odabir građe za digitalizaciju, ovisno o svrsi i ciljevima projekta. Najdetaljnije kriterije za odabir stare rukopisne, stare tiskane građe i grafike, kategorije u koje pripada Bibliotheca Zriniana, možemo pronaći u jednom vrijednom, ali danas neaktualnom nacionalnom projektu “Hrvatska kulturna baština”. To je projekt digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe koji je započeo 2005. godine, no danas je neažuriran.

Prema Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju, kriteriji za odabir stare rukopisne građe su: vrijeme nastanka, odnosno starost rukopisa i njegova unikatnost, paleografska obilježja, materijalna obilježja, autor i sadržaj djela, očuvanost i cjelovitost te provenijencija. Starim rukopisima smatraju se svi rukopisi nastali prije 15. stoljeća, s tim da se svaki rukopis smatra unikatom. Uz to, autograf se smatra vrijednijim od prijepisa. Zriniana se najvjerojatnije počela formirati u 16. stoljeću za vrijeme Jurja Zrinskog, a najveći je dio okupljen kasnije za vrijeme Nikole VII. Zrinskog. Premda ne pripada starim rukopisima, u svojoj zbirci ima vrlo vrijedne autografe primjerice “Adriai tengernek

sirenaya” iz prve polovice 17. stoljeća, autograf “Elegia in mortem filii” iz 1660., rukopisni “Catalogus” iz 1662. te rukopis “Stemmatographia Mavortiae familiae comitum de Zrin” iz 1664. godine. U specifičnosti materijalnih obilježja ubrajaju se knjižni ukrasi i uvez. Vrijednost knjižnih ukrasa povećava se ako ukrasi potječu od nekog poznatog majstora-iluminatora.

Kod autorstva i sadržaja djela valja istaknuti da “osobito vrijednima za hrvatsku kulturu smatraju se domaći rukopisi, odnosno rukopisi koji potječu iz naših krajeva ili od naših ljudi (autora, prepisivača, redaktora itd.) ili se odnose na naše ljude, krajeve, povijesna zbivanja itd.”⁴³ Cjelokupna zbirka Bibliotheca Zriniane govori o čitalačkim navikama plemićkih obitelji 17. stoljeća, povijesnim zbivanjima, turbulencijama, životu obitelji Zrinski. Autografi sadrže vrijedne bilješke autora koje daju širu sliku o navikama i životu prije nekoliko stoljeća.

Kod kriterija očuvanosti i cjelovitosti važno je da je rukopis dobro sačuvan, ali ponekad treba pribjeći digitalizaciji upravo da bi se izvorni rukopis zaštitio od daljnjih oštećivanja i habanja. Proučavajući knjižničnu građu iz zbirke Bibliotheca Zriniane uočavamo da su primjerci građe u različitom stanju- od rukopisa koji su u krhkom stanju, primjeraka koji su utjecajem vremena i selidbi oštećeni vlagom, do primjeraka koji su restaurirani i prevezani i tako očuvani od daljnjeg propadanja.

Posljednji kriterij je provenijencija, odnosno utvrđivanje komu je rukopis pripadao. Pri tome je potrebno “utvrditi povezanost s nekom značajnom ličnošću, događajem i sl., odnosno razotkriti njegovu ulogu u kulturnoj povijesti.”⁴⁴ Jedan od načina utvrđivanja provenijencije su ex librisi. Neizostavno je spomenuti vrijednost ex librisa koje je Nikola VII. Zrinski koristio za života. Čak se u enciklopedijskoj natuknici za pojam “ex libris” spominju Nikolini ex librisi: “ex libris (lat. iz knjiga), znak vlasništva na knjizi, obično na unutar. strani korica ili naslovnoj stranici; rađen rukom, otisnut žigom ili umnožen na posebnom listu kao naljepnica, sadrži ime ili inicijale vlasnika te često alegorijsku sliku, ukras ili grb s geslom i sl. Javlja se s pojavom tiskane knjige, kao zaštita od krađe; (...) U Hrvatskoj se najstariji e. l. javljaju u Dalmaciji u XV. st., a umjetnički u XVII. st. (ex librisi N. Zrinskoga).”⁴⁵ Nikola je za života koristio dva ex librisa. Prvi je koristio od 1646. godine koji je nosio geslo “Nemo me impune lacesset”, odnosno “Nitko me ne može

⁴³ Smjernice za odabir građe za digitalizaciju: radna verzija, n. dj., str. 14.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Proleksis enciklopedija: online. URL: <http://proleksis.lzmk.hr/> (2019-06-10)

napasti nekažnjeno” i sadržavao portret Nikole Zrinskoga kao 26-godišnjaka. Prema Merriam-Webster rječniku, latinska izreka “Nemo me impune lacessit” je nacionalni moto Škotske, a prvi put se pojavio na škotskim srebrnjacima kovanima u razdoblju od 1578. do 1580. godine. Nekoliko godina poslije prvog ex librisa, 1652. godine, Nikola daje izraditi novi ex libris, s geslom u pomirljivijem tonu – “Sors bona nihil aliud”, odnosno “Malo sreće i ništa više” te vlastiti portret kao 32-godišnjaka.

Zaključak

Bibliotheca Zriniana je iznimno vrijedna hrvatska kulturna i povijesna baština, a kao takva, osnova je za proučavanje čitalačkih navika na području današnje Hrvatske u 17. stoljeću. Kao što je ranije spomenuto, do sada su pojedini primjerci iz Zriniane djelomično i, u rjeđem slučaju, potpuno digitalizirani u dvama projektima. Cjelokupni projekt “Bibliotheca Eruditionis” izrazito je opsežan i kompleksan, no danas je nefunkcionalan i neažuriran. Što se dogodilo s velikom količinom obrađenih podataka i postoji li mogućnost da budu ponovno online dostupni? Zbog zastarjelog programskog rješenja virtualna šetnja knjižnicom Zrinskih nije moguća, ali su barem ostali funkcionalni kratki prikazi u HTML-u kako je šetnja izgledala. Rekonstrukcija cjelokupne zbirke, zajedno s rekonstrukcijom onih jedinica za koje se smatra da su pripadale Zriniani, vrlo je zahtjevan posao, a rezultat je vrlo vrijedna digitalna baština. Isto tako, u okviru portala “Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu” do sada je učinjen vrlo značajan pomak u digitalizaciji najistaknutijih primjeraka građe iz zbirke Bibliotheca Zriniana. Rezultat toga rada je povećanje pristupa građi i njezina djelomična zaštita. Postavlja se pitanje postoji li mogućnost uspostave suradnje između mađarskih i hrvatskih stručnjaka na budućim projektima te mogućnost razmjene dosadašnjih saznanja i iskustava? Prema kriterijima za odabir stare rukopisne građe za digitalizaciju, građa iz Bibliotheca Zriniane pokazuje se kao kandidat za digitalizaciju prema nekoliko kriterija: prema starosti rukopisa i unikatnosti, prema vrijednosti ukrasa od nekog poznatog majstora-iluminatora, prema autorstvu i sadržaju djela, prema potrebi da se rukopisi zaštite, te prema provenijenciji, odnosno ex librisima koji su jedan od načina njezinog utvrđivanja.

Literatura

Bartolić, Z. Čakovečka knjižnica Nikole Zrinskog: u prigodi 340. obljetnice nastanka Zriniane. // Podravina 1, 1(2002), str. 137. URL: file:///D:/Downloads/Podravina01_137_162.pdf (2019-18-09)

Bibliotheca Eruditionis. URL: <http://www.eruditio.hu/programeng.html> (2019-02-10)

CARNet : hrvatska akademska i istraživačka mreža. URL:

http://www.carnet.hr/o_carnetu/o_nama/povijest_carneta (2019-18-09)

Digitalne zbirke Nacionalne i Sveučilišne knjižnice u Zagrebu. URL: <http://digitalna.nsk.hr/> (2019-18-09)

Esri: GIS mapping software, spatial data analytics and location platform. URL:

<http://www.esri.com/> (2019-18-09)

Faletar Tanacković, Sanjica. Digitalizacija knjižnične građe u Hrvatskoj: strategija i projekti. // Knjižničarstvo: glasnik društva knjižničara Slavonije i Baranje 9-10, 1/2 (2005-2006). URL:

http://www.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2012/06/151_Faletar-Tanackovic_2005-2006_1-2.pdf (2019-18-09)

Golub, Ivan. Zrinski, Križanić i Lippay- tragovi dodira (1). // Kolo 1(2011). URL:

<http://www.matica.hr/kolo/321/zrinski-krizanic-i-lippay-tragovi-dodira1-20871/> (2019-18-09)

Hausner, G., Klaniczay, T. A Bibliotheca Zriniana története és állománya. Budapest, 1991. Str. 102 URL: <https://mek.oszk.hu/14800/14811/14811.pdf> (2019-02-10)

IFLA guidelines for digitization projects for collections and holding in the public domain, particularly those held by libraries and archives. URL:

<https://www.ifla.org/files/assets/preservation-and-conservation/publications/digitization-projects-guidelines.pdf> (2019-18-09)

Kosić, Ivan. Bibliotheca Zriniana. // KAJ XLV, 4-5(2012)

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu: katalog. URL: <http://katalog.nsk.hr> (2019-18-09)

O Digitaliziranoj baštini. URL: <http://db.nsk.hr/HeritageUnits.aspx?id=197> (2019-02-10)

Proleksis enciklopedija: online. URL: <http://proleksis.lzmk.hr/> (2019-06-10)

Ryan, Johnny. A history of the internet and the digital future. London: Reaktion Books Ltd, 2010.

Smjernice za odabir građe za digitalizaciju: radna verzija. Zagreb, 2007. URL:

https://bib.irb.hr/datoteka/590089.smjernice_odabir.pdf (2019-18-09)

Šapro-Ficović, Marica. Masovna digitalizacija knjiga: utjecaj na knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54, 1/2 (2011), str. 216-250.

Tadić, Katica. Rad u knjižnici. Opatija: Naklada Benja, 1994.

3D Zrinyi Librray. URL: <http://www.eruditio.hu/zrinyi3d/> (2019-02-10)